

Hoe hardnekkige misvattingen

Over fouten in schoolboeken

Galileo Galilei is in 1633 door de kerk gedwongen om zijn denkbeelden over het zonnestelsel te herroepen. Het is niet waar dat hij daarvoor werd bedreigd met de brandstapel, zoals diverse geschiedenismethodes vertellen. Tijdens het proces verbleef de beroemde wetenschapper in een appartement van drie kamers met uitzicht op de fraaie tuinen. Hij werd niet gemarteld en dat hij zou hebben gezegd 'En toch beweegt zij' is een dierbare mythe.

Dick Berents is auteur van het boek *Stalin en Hitler komen in de hemel*. Dit is deel 2 van zijn artikel over misvattingen in schoolboeken. Het eerste deel verscheen in *Kleio* 1 (2014).

In mijn artikel *Onhistorische geschiedenis* in *Kleio* 1 (2014) heb ik gewezen op een aantal misvattingen in onze geschiedenismethodes voor het voortgezet onderwijs. Ik heb daarbij alleen naar feitelijke onjuistheden gezocht. Over inzichten en interpretaties van de geschiedenis kun je van mening verschillen. Het is bijvoorbeeld mogelijk om de wereldcrisis of het ontstaan van de Koude Oorlog

op verschillende manieren uit te leggen. Zelfs ronduit verkeerde interpretaties heb ik buiten beschouwing gelaten, zoals passages waarin de slavernijkwestie als de enige oorzaak van de Amerikaanse Burgeroorlog werd voorgesteld. Aan de andere kant van het spectrum heb ik ook niet gelet op drukfouten en vergissingen in een jaartal. Het was geen vergelijkend warenonderzoek; ik had niet de bedoeling om vast te stellen welk schoolboek de meeste fouten maakte. Ik wilde alleen aantonen dat er te veel missers in de schoolboeken staan. In mijn artikel moest ik mij beperken tot twintig veelvoorkomende fouten. Er zijn er veel meer, zoals de mededeling dat in het Colosseum christenen werden gedood, dat Napoleons veldtocht in Rusland mislukte door de strenge winter en dat Churchill de term 'ijzeren gordijn' bedacht. De *hotline* van 1963 werd beschreven als een telefoon in plaats van een telexverbinding, het Marshallplan als een geschenk in plaats van voornamelijk een lening en Marie Antoinette zei weer eens: 'Laat ze maar taart eten.'

Schoolboeken zijn niet slecht

Hardnekkige misvattingen maken deel uit van de volkscultuur en je komt ze op allerlei gebieden tegen. In de biologie: een struisvogel steekt zijn kop niet in het zand. In de gezondheidszorg: een blaasontsteking of een verkoudheid wordt niet veroorzaakt door de kou. Je hebt ze dus ook bij geschiedenis. Mijn grootvader herinnerde zich van het onderwijs in zijn jeugd het jaartal 1018: Dirk III sticht een tol bij Dordrecht. De werkelijke tol (eigenlijk geen tol maar een schatting) werd geheven bij Vlaardingen. De stad Dordrecht bestond in 1018 nog niet en de gedachte dat het om Dordrecht ging, was al voor de geboorte van

blijven bestaan

mijn opa ontzenuwd. Toch bleef het jaartal in deze vorm heel lang in de schoolboekjes staan. Waarom zijn die fouten er niet uit gehaald? Ik wil vooropstellen dat de Nederlandse lesmethodes helemaal niet slecht zijn. Niemand liet de oermensen achtervolgen door dinosaurussen, zoals in de films *One Million Years B.C.* en *Caveman* het geval was. De informatie over de belangrijkste ontwikkelingen in de geschiedenis is heel behoorlijk en de boeken hebben geen nationalistische agenda zoals we in vele landen zien, ze verheerlijken niet het regime van Onze Grote Leider, ze bevatten weinig religieuze vooroordelen of racistische stereotypen en ze zijn niet meer louter het verhaal van koningen en veldslagen. Sommigen zullen menen dat er te weinig aandacht wordt besteed aan bijvoorbeeld vrouwengeschiedenis of het milieu of de vervolging van homoseksuelen, maar in dat geval zouden de boeken veel dikker moeten zijn.

'De hardnekkigste fouten hebben te maken met nationale feestdagen'

De methodes geven natuurlijk wel in hoge mate de ontwikkeling weer van de westerse beschaving, het traditionele pad van de Egyptenaren tot de val van de Muur en mogelijk nog iets verder, maar we maken nu eenmaal deel uit van die westerse cultuur. Jammer is het weglaten van nuances en complexe oorzaken, maar we moeten er begrip voor hebben dat auteurs zich om praktische redenen moeten beperken en de stof vereenvoudigen. Misverstanden gaan minder over processen en structuren dan over gebeurtenissen, en vooral over gebeurtenissen die tot de verbeelding spreken: de Slag bij Marathon, de stichting van Rome, de gladiatorenspelen en de invallen van de Vikingen. Over de ontdekking van Amerika kun je makkelijker een boeiend verhaal vertellen dan over de economische ontwikkeling van de Republiek en Luther met hamer en spijkers spreekt meer tot de verbeelding dan het dagelijks leven tijdens de Industriële Revolutie. Het viel me op dat enkele van de meest hardnekkige fouten te maken hebben met nationa-

le feestdagen, zoals in Frankrijk de veertiende juli en in Nederland de vijfde mei.

De datum voor de ondertekening van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring is bijvoorbeeld ook zo'n misverstand. Op 2 juli nam het Congres het besluit tot onafhankelijkheid en John Adams voorspelde dat de tweede juli een belangrijke Amerikaanse feestdag zou worden. Het duurde echter nog een paar dagen voor de vergadering het eens was over de precieze tekst die naar de drukker kon worden gestuurd. Uiteindelijk werd door een toeval 4 juli vastgesteld als de nationale feestdag van de Verenigde Staten. De meeste Amerikanen zijn ervan overtuigd dat de verklaring op 4 juli 1776 werd getekend en dat kunnen we in diverse geschiedenismethodes terugvinden. In werkelijkheid ondertekenden de meeste afgevaardigden pas op 2 augustus van dat jaar. ►

Parade tijdens 4th of July, Danville, Californië. Foto: John Morgan. Linkerpagina: Portret van Marie Antoinette, circa 1775. Musée Antoine Lécuyer.

Dat deze gedenkdagen aanleiding geven tot misvattingen, zal geen toeval zijn: kennelijk leiden belangrijke gebeurtenissen enerzijds tot herdenken, maar anderzijds ook tot doorvertellen en slecht herinneren.

Je zou verwachten dat de boeken voor de moeilijker opleidingen, zoals het vwo, zorgvuldiger onderbouwd zijn dan die voor het vmbo, en dat bovenbouwboeken minder fouten bevatten dan de deeltjes voor de onderbouw, maar dat is niet het geval. Doordat er in boeken met meer details en meer informatie theoretisch meer fouten kunnen staan, staan die fouten er ook inderdaad. Het is als een versie van de wet van Murphy. Boeken voor het vwo bevatten daardoor meer hardnekkige fouten dan die voor het vmbo, en we kunnen ook zien dat de dikke boeken voor de bovenbouw, die dieper op de hele geschiedenis ingaan, gevoeliger zijn voor misvattingen dan die voor de onderbouw.

Het schrijven van een schoolboek

Meer dan twintig jaar heb ik hoofdstukken geschreven voor geschiedenismethodes van verschillende uitgevers. Hardnekkige misverstanden kwamen ook in die boeken voor, al was dat hopelijk zelden het geval in mijn bijdragen. (Wel heb ik een keer geschreven over 'keizer' Hendrik IV op een moment dat hij nog slechts rooms-koning was, maar dat heb ik in een latere druk laten verbeteren.)

'Auteurs gebruiken leuke details die ze zich nog herinneren van hun eigen geschiedenisdocent'

Uitgevers nemen vaak jonge, onervaren mensen in dienst, die hun deeltijdbaan voor de klas willen aanvullen met schrijfwerk. Meer ervaren auteurs van schoolboeken hebben het vaak te druk met hun onderwijsbaan om veel te lezen. Gehaast moeten ze naar een deadline toe werken. De schrijvers hebben niet altijd de beste opleiding gehad en ze zijn zelden specialisten op het gebied waarover ze schrijven. De auteurs gebruiken ook leuke details die ze zich nog herinneren van hun geschiedenisdocent, dezelfde leraar die vroeger 'zo fantastisch' kon vertellen.

De auteurs nemen ook informatie over uit de boekjes die ze vroeger op school zo trouw hebben bestudeerd en uit de methodes die ze nu in de klas gebruiken. De geschiedenis herhaalt zichzelf niet, dat is een misverstand, maar de geschiedenisboekjes herhalen wel wat er in

andere schoolboekjes heeft gestaan.

In het laatste kwart van de twintigste eeuw lag de nadruk nog op thematische hoofdstukken waarin de auteur wat dieper kon ingaan op historische processen en structuren. Dat was in de bovenbouw wat sterker het geval dan in de onderbouw. Bij de overgang naar de eenentwintigste eeuw probeerde men meer een algemeen overzicht te geven van de geschiedenis zodat er meer onderwerpen ter sprake kwamen. Dat was goed voor de algemene ontwikkeling, maar het verhaal werd daardoor oppervlakkiger en gevoeliger voor misvattingen.

Inmiddels zijn bij het schrijven van een schoolboek de eisen van de didactiek en de vormgeving veel zwaarder geworden. In het begin van de jaren negentig zei mijn redacteur nog: 'Schrijf jij maar een goed verhaal over het stuk van de geschiedenis waar je specialist in bent; ik heb wel een paar tamme didactici die daar vragen bij kunnen maken.' Later voerden redacteurs veeleisende formats in, waarbij de nieuwe, maar vaak voorbijgaande inzichten van de didactiek grote aandacht kregen. Zo werden methodes afgestemd op principes van groepswork, differentiatie binnen klasverband, talentontplooiing of leerstijlen.

De uitgevers, die steeds feller met elkaar concurreerden, probeerden op beslissende momenten een boek af te hebben: een week voor het vaststellen van de boekenlijsten van de scholen en eens in de twee jaar voor de Nationale Onderwijstentoonstelling (NOT). In de race om op tijd op de markt te komen was er weinig aandacht voor de feitelijke juistheid van de informatie. Het was bijvoorbeeld niet gebruikelijk dat alle medewerkers voor de eerste druk het hele boek op juistheid nalazen. Misschien zouden ze dat wel moeten doen. ■